Journal of Applied Researches in Geographical Sciences
Print ISSN: 2228-7736 Online ISSN: 2588-5138
https://jgs.khu.ac.ir/

The Metropolises of the Islamic World in the Process of Globalization and the Global City Comparative Study: Tehran and Istanbul

Mohsen AbediDorcheh

Corresponding author, Assistant Professor of Imam Hossein " peace be upon him" University, Tehran, Iran.
E-mail: abedi.mohsen.dor@ut.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received
2021/04/22
Received in revised
2021/12/02
Accepted
2021/11/16
Published
2021/11/21
Published online
2024/01/21

Keywords:
Global Cities,
Globalization,
Islamic World,
Tehran,
Istanbul,

ABSTRACT

The rapid and ongoing trend of metropolises transitioning into global cities and world cities is influenced by the increasing political, economic, cultural, and scientific dimensions of the urban political geography. Cities, as dynamic entities, evolve from new cities to mother cities, metropolises, global cities, and ultimately world cities. In this competitive environment, metropolises strive to enhance their level of competitiveness vis-à-vis their counterparts. In this study, the researcher compares the performance of Tehran and Istanbul, two metropolises in the Islamic world, based on the criteria and functions of world cities. The researcher employs an index developed by political geography scholars who specialize in studying world cities. The objective is to determine the ranking of these cities among world cities. To accomplish this, relevant maps have been prepared using ArcMap software, and numerical indicators and criteria have been analyzed in a descriptive-analytical manner. The analysis reveals that Istanbul outperforms Tehran in most indicators and occupies a strong position in the network society and flow space of global cities. This can be attributed to factors such as geopolitical location, an open economic environment, and other indicators. The results of this comparative study can guide city administrators in designing a more suitable future landscape for these cities, ultimately leading to achieving global city status.

Cite this article: AbediDorcheh, Mohsen. (2025). The Metropolises of the Islamic World in the Process of Globalization and the Global City Comparative Study: Tehran and Istanbul. Journal of Applied Researches in Geographical Sciences, 75 (24), 176-195. DOI: http://dx.doi.org/10.61186/jgs.24.75.16

© The Author(s). Publisher: Kharazmi University.
DOI: http://dx.doi.org/10.61186/jgs.24.75.16

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOI: 10.61186/jgs.24.75.16]

Journal of Applied Researches in Geographical Sciences
Print ISSN: 2228-7736 Online ISSN: 2588-5138
https://jgs.khu.ac.ir/

Extended Abstract

Introduction

Several decades have passed since the inception of the concepts of global cities and world cities. However, these concepts have yet to fully manifest in the metropolises of the Islamic world. Metropolises function as global cities and serve as central hubs for international economic exchanges and advancements. Conversely, the countries within the Islamic world, encompassing approximately a quarter of the world's population, possess the potential to play a pivotal role in the process of globalization. This substantial population, through its roles in both the production and consumption of economic goods, as well as its impact on corporations, banks, monetary systems, and financial centers, holds the power to transform a metropolis into a global city. Geographically, the Islamic world spans from East and Southeast Asia to Eastern Europe and the African continent, covering more than half the planet. From Jakarta and Kuala Lumpur in Indonesia and Malaysia in East Asia to Tehran in Iran, Istanbul in Turkey in Eastern Europe, Dubai in the UAE, Cairo in Egypt and North Africa, and Karachi in Pakistan, all can be regarded as world cities within the Islamic world. This study, however, focuses solely on the examination of two cities: Tehran and Istanbul.

Material and Methods

The data collection for this research is conducted following documentary studies and the utilization of resources obtained from libraries and Internet sites. This research employs an exploratory and descriptive-analytical approach to compare two cities: Tehran and Istanbul. These cities are selected from the Islamic world, with a specific focus on the geographical regions of Western Asia and Eastern Europe. It is worth emphasizing that this type of research is oriented towards development and application, with the aim of supporting city leaders in their endeavors to enhance and internationalize their respective cities.

Results and Discussion

Among the 57 Islamic countries, the majority of which are developing or underdeveloped, only a small number of cities have managed to achieve global city status or are on the path to globalization. Jakarta stands out as a leading city, with Istanbul and Kuala Lumpur also making strides to catch up. However, there is still considerable disagreement regarding the defining characteristics of global cities. Various thinkers have offered their perspectives on the matter, and this study aims to summarize the opinions of experts in the field, focusing specifically on the functional components of two metropolises in the Islamic world: Tehran and Istanbul .Among these components, the presence of institutions, companies, banks, and offices of regional and international organizations in the economic, intelligence, political, and social realms is considered one of the most significant features of a global city. Additionally, factors such as passenger volume and internet penetration also contribute to a city's global city status .In a prominent ranking of world cities, Istanbul is classified as a Gamma city with a score of 4, while Tehran is considered a city with minimal indications of a global city structure, earning a score of 1. Despite its political and international significance relative to other cities in the Islamic world, Tehran faces competition from cities like Jakarta, Istanbul, Kuala Lumpur, Dubai, Cairo, Abu Dhabi, Almaty, and Tashkent in order to achieve a substantial ranking. This competition encompasses aspects such as the number of foreign companies, banks, insurance firms, offices of regional and international political and

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOI: 10.61186/jgs.24.75.16]

Journal of Applied Researches in Geographical Sciences
Print ISSN: 2228-7736 Online ISSN: 2588-5138
https://jgs.khu.ac.ir/

economic organizations, foreign investment, trade volume (both exports and imports), and the promotion of value-added gas exports. Tehran's status as a market with high consumption of low-quality foreign goods hampers its progress towards becoming a global city .Despite lacking a coastal and port position, Tehran holds a strategic location at the crossroads of the North-South corridor from the port of Helsinki to the port of Mumbai and the east-west Silk Road. This location could be maximized to its fullest potential; however, weak economic policies have impeded its progress. Istanbul and Dubai, on the other hand, have made greater strides in developing their airlines compared to other cities in the Islamic world. Istanbul also enjoys a unique position in terms of communications and internet connectivity, an area where Tehran could make further efforts to catch up. Becoming a global city necessitates a robust management structure and a sound and transparent organized political economy. Tehran should prioritize improving these aspects in order to gain entry to the realm of global cities and establish a favorable presence in this field.

Conclusion

One of the factors contributing to the disparities in the characteristics of Islamic and non-Islamic cities within the framework of globalization is primarily attributed to the divergent cultural tendencies associated with these two modes of thinking. The unrestricted economic, political, and cultural trajectories of non-Islamic cities are incomparable to the cultural and ideological limitations prevalent in the urban centers of the Islamic world, owing to the fundamentally distinct origins of these two modes of thinking. Moreover, Islamic countries exhibit contrasting perspectives towards cities, their ideals, and values. Undoubtedly, Turkey's underlying attitudes differ from those of the Islamic Republic of Iran. A nation such as Iran, which adheres to an anti-arrogance ideology, cannot aspire to compete with global cities unless it possesses robust economic foundations. Tehran, as a metropolis, represents one such city that is subjected to international sanctions and is acknowledged as one of the most resilient urban centers. Despite its potential to emerge as a global city, the present circumstances necessitate substantial efforts across various dimensions to attain this objective.

Keywords: Global Cities, Globalization, Islamic World, Tehran, Istanbul.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.61186/jgs.24.75.16]

نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی
شاپا چاپی: ۷۷۳۶-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۵۱۳۸-۲۵۸۸
https://jgs.khu.ac.ir/

کلان‌شهرهای جهان اسلام در فرایند جهانی‌شدن و شهر جهانی مطالعه تطبیقی: تهران و استانبول

محسن عابدی‌درچه ✉

نویسنده مسئول، استادیار دانشگاه امام حسین «علیه‌السلام»، تهران، ایران. رایانامه: abedi.Mohsen.dor@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:
۱۴۰۰/۰۲/۰۲
تاریخ بازنگری:
۱۴۰۰/۰۸/۱۱
تاریخ پذیرش:
۱۴۰۰/۰۸/۲۵
تاریخ انتشار:
۱۴۰۰/۰۸/۳۰
تاریخ انتشار آنلاین:
۱۴۰۲/۱۱/۰۱

کلیدواژه‌ها:
شهرهای جهانی،
جهانی‌شدن،
جهان اسلام،
تهران،
استانبول.

چکیده

روند سریع و رو به رشد کلان‌شهرها در مسیر مبدّل شدن به شهرهای جهانی و جهان‌شهرها متأثر از هم‌افزایی ابعاد سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و علمی جغرافیای سیاسی شهر می‌باشد. شهرها به‌مثابه یک موجود زنده در مسیر تکاملی خود از نوزادشهر به مادرشهر، کلان‌شهر، شهر جهانی و جهان‌شهر تبدیل می‌شوند. کلان‌شهرها در این فضای رقابتی می‌کوشند تا سطح رقابت‌پذیری خود را با رقبا ارتقا ببخشند. در این پژوهش محقق با شاخص‌سازی برای شهرهای جهانی براساس نظر اندیشمندان جغرافیای سیاسی در زمینه مطالعه پیرامون شهرهای جهانی، عملکرد دو کلان‌شهر تهران و استانبول را از بین کلان‌شهرهای جهان اسلام برپایه معیارها و کارکردهای شهرهای جهانی مقایسه تطبیقی کرده تا بررسی نماید هر یک از این دو شهر در چه جایگاهی از رتبه‌بندی شهرهای جهانی قرار دارند. به همین منظور با استفاده از نرم‌افزار ArcMap نقشه‌های مربوطه تهیه و به روش توصیفی- تحلیلی به بررسی شاخص‌ها و معیارهای عددی موجود پرداخته شده است. با تحلیل‌های صورت گرفته این نتیجه حاصل شد که در اکثر شاخص‌ها عملکرد شهر استانبول نسبت به تهران از موقعیت بهتری برخوردار است و به شکل مناسبی در جامعه شبکه‌ای و فضای جریانی شهرهای جهانی قرارگرفته است که البته به دلایل مختلف نظیر موقعیت ژئوپلیتیکی، فضای باز اقتصادی و سایر شاخص‌ها است. نتایج بررسی تطبیقی وضعیت این دو کلان‌شهر، باعث طراحی مناسب‌تر چشم‌انداز آتی این شهرها توسط مدیران در راستای تحقق شهر جهانی می‌باشد.

استناد: عابدی‌درچه، محسن. (۱۴۰۳). کلان‌شهرهای جهان اسلام در فرایند جهانی‌شدن و شهر جهانی مطالعه تطبیقی: تهران و استانبول. *نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ۷۵ (۲۴)، ۱۹۵-۱۷۶.
http://dx.doi.org/10.61186/jgs.24.75.16
ناشر: دانشگاه خوارزمی تهران.

© نویسندگان.
CC BY NC

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOI: 10.61186/jgs.24.75.16]

مقدمه

از دهه ۱۹۶۰ که برای نخستین بار اصطلاح جهانی‌شدن در فرهنگ لغات آکسفورد وارد شد، به‌عنوان فرایندی اقتصادی شناخته گردید (سلیمی، ۱۳۸۴: ۵). به‌هرحال جهانی‌شدن مفهوم رایج روز در ادبیات سیاسی بین‌الملل، اقتصاد و بازرگانی، جامعه‌شناسی، محیط‌زیست، هنر، فرهنگ و جغرافیاست (پیشگاهی‌فرد، ۱۳۸۰: ۹). شهرها مخلوق فرایند قدرتمند شهرنشینی هستند که خود منبعث از رشد اقتصادی و تا حدی سیاست‌های دولتی است (اسکات، ۱۳۸۴: ۲۴۱)؛ که به دلیل تمرکز جمعیت، سرمایه و حضور دولت در شهرها، همواره مراکز شهری به‌ویژه شهرهای بزرگ محل ظهور و تحول جهانی‌شدن اقتصاد هستند. مفاهیم جهانی‌شدن و توسعه شهرها با یکدیگر پیوند تنگاتنگی دارند (لاله‌پور و همکاران، ۱۳۹۰: ۵). از سوی دیگر، موتور محرک فرایندهای فراملی و جهانی‌شدن، شهرهای مهم جهانی است. این شهرهای ویژه و کانون‌های مهم شهری در عصر جهانی‌شدن را شهرهای جهانی۱ و جهان‌شهرها۲ نامیده‌اند (ویسی، ۱۳۹۴: ۲۴۰). اصطلاح «شهرهای جهانی» را نخستین بار پاتریک گدس در سال ۱۹۱۵ در کتاب شهرهای در حال تحول مطرح کرد. وی مناطق کلان‌شهری بزرگ در آمریکا، انگلستان و آلمان را که مراکز بزرگ اقتصادی در مقیاس ملی و منطقه‌ای بودند، شهر جهانی می‌دانست (Geddes, 1915: 46- 51). بر این اساس تابه‌حال ۵۴ شهر جهانی توسط پژوهشگران شهری و شهرشناسان شناسایی‌شده و براساس برخی شاخص‌های انتخابی که عمدتاً در چهار حوزه اقتصاد، فرهنگ، امکانات زیربنایی و تکنولوژی ارتباطات است، در سه رده شهرهای جهانی آلفا (۱۰ شهر)، بتا (۱۰ شهر) و گاما (۳۴ شهر) طبقه‌بندی شده‌اند (پورموسی، قورچی و رستمی، ۱۳۹۰: ۴۲). امروزه اگر چه چندین دهه از مفهوم شهرهای جهانی و جهان‌شهرها می‌گذرد، لیکن هنوز این مفاهیم در کلان‌شهرهای جهان اسلام به معنای واقعی خود مصداق خارجی پیدا نکرده است. از سوی دیگر، کشورهای جهان اسلام با جمعیتی حدود یک چهارم جمعیت کره زمین، نقشی اساسی در زمینه جهانی‌شدن دارند؛ زیرا این جمعیت بزرگ در دو نقش تولید و مصرف محصولات اقتصادی و به‌تبع آن شرکت‌ها، بانک‌ها، مراکز پولی و مالی می‌توانند سهم به‌سزایی در تبدیل یک کلان‌شهر به شهر جهانی ایفا کنند. گستره جغرافیای شهرهای بزرگ کشورهای جهان اسلام از شهرهای جاکارتا و کوالالامپور در کشورهای اندونزی و مالزی شرق آسیا گرفته تا تهران در ایران، استانبول در ترکیه واقع در شرق اروپا، دبی در امارات متحده عربی، قاهره در مصر و شمال آفریقا و کراچی در پاکستان است.

روش‌شناسی

موقعیت منطقه موردمطالعه

قلمرو مکانی این تحقیق کلان‌شهر تهران در کشور جمهوری اسلامی ایران با وسعت ۷۳۰ کیلومترمربع به‌عنوان پایتخت این کشور منتخب غرب آسیا و کلان‌شهر استانبول با وسعتی معادل ۱۵۳۹ کیلومترمربع تنها شهر بزرگ جهان که در دو قاره قرار دارد و مرکز فرهنگی، اقتصادی، تجاری و صنعتی ترکیه به‌شمار می‌رود که در میان خود تنگه بسفر یکی از تنگه‌های مهم دنیا را دارد و از طرفی دو دریای سیاه و مرمره و از طرف دیگر دو قاره آسیا و اروپا را به یکدیگر متصل می‌کند. بخش غربی شهر استانبول در قاره اروپا (شبه‌جزیره تراکیه) و بخش شرقی آن در آسیا (شبه‌جزیره آناتولی) واقع است. قلمرو زمانی تحقیق سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۵ و به‌عبارت‌دیگر سال‌های ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۶ میلادی است شکل (۱).

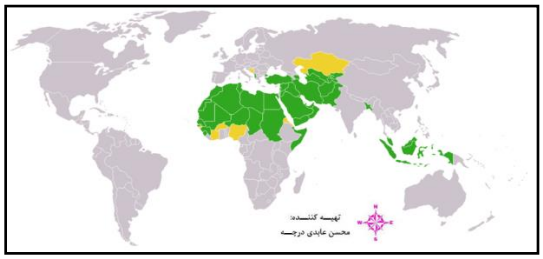

شکل (۱). کشورهای جهان اسلام؛ *منبع: (عابدی‌درچه، ۱۴۰۰)*

1- World Cities
2 - Global Cities

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOI: 10.61186/jgs.24.75.16]

روش انجام پژوهش

گردآوری اطلاعات این تحقیق مسبوق به مطالعات اسنادی و منابع کتابخانه‌ای و سایت‌های اینترنتی است. این تحقیق اکتشافی بوده و به روش توصیفی- تحلیلی به مقایسه تطبیقی دو شهر از شهرهای جهانیِ جهان اسلام پرداخته است. این تحقیق از حیث نوع آن توسعه‌ای- کاربردی می‌باشد.

نتایج و بحث

ویژگی‌ها و خصایص شهرهای جهانی

شهر به معنای آبادی بزرگی است که دارای خیابان‌ها و کوچه‌های و خانه‌ها و دکان‌ها و سکنه بسیار باشد (معین، ۱۳۸۷: ۶۴۹). مناطق مسکونی خیلی بزرگ را شهر گویند. ضمناً به مناطقی که دارای انجم شهر و شهرداری باشند نیز گفته می‌شود (جعفری، ۱۳۸۷: ۵۶۹). شهر فضای تولید شده به‌وسیله کنش‌های اصولی و قوانین مخصوص تاریخی و جغرافیایی، ارتباطات اجتماعی تولید و بازتولید، عملکردهای دولت، شرکت‌ها و رسانه‌های ارتباطی و غیره را طراحی می‌کند (Donald, 1992: 6 & King, 1995: 215). شهرها بیشتر از اقتصادهای ملی در اقتصاد جهانی حلقه‌های پیوندند (رنه‌شورت، ۱۳۹۲: ۱۰۱-۵۷). به‌عبارت‌دیگر شهرها مخلوق فرایند قدرتمند شهرنشینی هستند که خود منبعث از رشد اقتصادی و تا حدی سیاست‌های دولتی است (اسکات، ۱۳۸۴: ۲۴۱). در دنیای مدرن همیشه یک حرکت دائمی تخریب و بازسازی فضاها وجود دارد و جهانی‌شدن آخرین و جدیدترین ظهور این حرکت است (Taylor, Walker & Hoyler, 2001: 213). مفهوم جهانی شدن از نیمه دوم دهه ۱۹۸۰ به‌مثابه یک بحث علمی جدی موردتوجه و مطالعه محققان قرارگرفته است (بصیرت و همکاران، ۱۳۹۱: ۶). در جهانی شدن معاصر قلمروها بیشتر از این نمی‌توانند تفاوت‌ها و تمایزاتشان را پشت مرزهای سیاسی‌شان حفظ نمایند؛ بلکه در نتیجه برخورد منحصربه‌فرد جریان کالاها، عقاید و مردم ممکن است هویت‌های جدید شکل بگیرد؛ به‌عبارتی شهرها در حال جابه‌جایی دولت‌ها در ساختار هویت‌های اجتماعی هستند (Taylor, 1995: 58). شهرها در فرایند جهانی شدن به‌ویژه جهانی‌شدن اقتصاد نقش مؤثری دارند؛ به‌عبارتی هم تحت تأثیر این فرایند دائماً در حال دگرگونی‌اند و هم روی آن تأثیرگذارند (ذکی و گلفشان، ۱۳۹۴: ۶۷- ۶۶). پاتریک گدس، شهرهای جهانی را به‌عنوان مکان‌هایی که در آن‌ها، تجارت جهانی انجام می‌شود، تعریف نمود (شورت و هیون کیم، ۱۳۹۳: ۸۵). شهر جهانی عبارت از شهری است که تصور می‌رود نقطه تلاقی در نظام اقتصاد جهانی باشد (Sassen, 2003: 8). کاستلز شهر جهانی را نه فقط براساس عملکرد و ویژگی‌های آن، بلکه به‌عنوان پدیده‌ای شبکه‌ای شده می‌بیند و بیان می‌کند که وضعیت و نقش ویژه شهرهای خاص هر چه که باشد، ویژگی بارز آن‌ها شبکه‌ای بودن است (Castells, 1996: 35). شهرهای جهانی به‌عنوان مراکز کنترل، فرمان، سلطه و مدیریت؛ محصولات تولیدی جهان، دادوستد مالی، خدمات تولیدکننده و شبکه‌های ارتباط راه دور را سازمان‌دهی می‌کنند. این شهرها مهم‌ترین نهادهای جهانی شدن اقتصادی؛ از جمله دفاتر مرکزی شرکت‌های بین‌المللی، بازارهای کالا و اجناس، آژانس‌های تبلیغاتی و مراکز ترابری راه دور را در خود جای می‌دهند (شورت و هیون کیم، ۱۳۹۳: ۸۸). شهرهای جهانی محصول جدید فرآیند جهانی شدن هستند. تکنولوژی‌های جدید، ارتباطات مخابراتی و فناوری اطلاعات منجر به تمرکززدایی و انباشت فعالیت‌های اقتصادی شده است (Sassen, 1991: 89). شهرهای جهانی سبب رشد اطلاعاتی، علمی و خلاقیت بین‌بخشی، بر اثر تولید کالاهای خدماتی جدید می‌شوند. این امر به خاطر فعالیت جهانی انحصار دانش (بانکداری، حسابداری، سرمایه‌گذاری و مشاوره‌های مالی) است که تجارت از طریق آن‌ها شبکه‌ای در بین این‌گونه شهرها را به وجود آورده است (Taylor, 2004: 17)؛ اما تأکید کوین اوکانر بیشتر بر قدرت، سلطه و کنترلی است که بر پایه فعالیت‌های خدمات تجاری و سرمایه‌گذاری صورت می‌گیرد (بنی‌فاطمه، ۱۳۹۱: ۶- ۵). بزرگ‌ترین شهرها در جهان تقریباً جهانی‌شده‌ترین شهرها نیز هستند؛ اما همه شهرهای بزرگ، جهان‌شهر نیستند زیرا جهان‌شهر فضای ملی را در یک شهر یا بیشتر به اشتراک می‌گذارد که به‌منزله دروازه‌ای در امر پیوندهای جهانی عمل می‌کند (رنه‌شورت، ۱۳۹۲: ۹۰). شهرهای جهانی مراکز قدرت سیاسی در سطوح ملی و بین‌المللی، محل استقرار ادارات مرتبط با دولت، مراکز تجارت ملی و بین‌المللی، مراکز حمل کالاهای کشورهای مربوطه و همسایه، مراکز ارائه خدمات بانکی، بیمه و خدمات مالی مربوطه، مراکز تولید و اراده خدمات پیشرفته در زمینه‌های

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.61186/jgs.24.75.16]

پزشکی، حقوق، آموزش عالی، کاربرد دانش علمی در فن‌آوری، مراکز گردآوری و انتشار اطلاعات از طریق نشریات و رسانه‌ها، مراکز مصرف انبوه کالاهای لوکس و غیر آن، مراکز هنر، فرهنگ، سرگرمی و سایر فعالیت‌های گوناگون دیگر هستند (Hall, 2005: 6). با تشدید فرایندهای جهانی‌شدن و تأثیرات آن بر شهرها، تعاریف شهر جهانی نیز ارتباط بیشتری با پاسخ شهرها به جهانی‌شدن می‌یابند (Friedman, 1999: 320). شهر جهانی مرکزی جهت سرازیری سرمایه و اطلاعات جهانی، دفاتر مرکزی و شعبات شرکت‌های چندملیتی است. این شهر مرکز فرماندهی شرکت‌های فراملی است که از این مرکز زیرمجموعه‌های تولیدی خود را در تمام نقاط جهان هدایت می‌کند. (Taylor, 2000: 6). ساسن مابین سال‌های ۱۹۹۱ تا ۱۹۹۴ شهرهای جهانی را به چهار شیوه مختلف توصیف می‌کند: ۱- نقاط موردتقاضا با تمرکز بالا در سازمان اقتصاد جهانی؛ ۲- مکان‌های کلیدی برای سرمایه و بنگاه‌های تخصصی خدمات؛ ۳- مکان‌های تولیدی، برای ابداعات و اختراعات در صنایع پیشرو؛ ۴- بازارهای مصرفی برای محصولات و اختراعات تولیدی (شورت و هیون کیم، ۱۳۹۳: ۸۶- ۸۵). همچنین می‌توان ویژگی‌های دیگری نظیر: برگزاری کنفرانس‌های سیاسی بین‌المللی و منطقه‌ای مؤثر با برد جهانی؛ برگزاری همایش‌ها و کنفرانس‌های علمی و فناورانه بین‌المللی، مسابقات علمی نظیر المپیادهای علمی و مسابقات روبوکاپ؛ آثار و ابنیه تاریخی، تفریحی، گردشگری و نیز محیط‌های جغرافیایی آبی و دریایی که در کنار بنادر و اسکله‌ها نقش اقتصادی و گردشگری دارند، را به‌عنوان برخی از خصایص شهرهای جهانی نام برد. در جای‌جای جهان در حال تغییر و تبدیل مادرشهرها به کلان‌شهر و کلان‌شهرها نیز در جریان جهانی‌شدن اطلاعات و ارتباطات در حال دگرگونی به سمت شهر جهانی و یا جهان‌شهر شدن هستند. در این بین کلان‌شهرهای آسیایی، غرب آسیا و شمال آفریقا و کلان‌شهرهای جهان اسلام از این قاعده مستثنی نبوده و با دگردیسی در روند تحولات فناورانه خود در حال رشد و ترقی می‌باشند. این پیشرفت مسبّب قرار گرفتن برخی از شهرهای جهان اسلام در روند شهر جهانی شدن است. در این میان ظهور و بروز شهرهایی نظیر تهران، استانبول، دبی، جاکارتا، کوالالامپور، ابوظبی، کراچی و قاهره شاید بیش از دیگر شهرهای جهان اسلام همانند ریاض، دوحه و مسقط در جریان جهانی‌شدن قرارگرفته‌اند. از سوی دیگر شهرهایی نظیر بغداد، دمشق، اسلام‌آباد، کابل و غیره نیز درگیر جنگ و یا نزاع‌های داخلی هستند که به‌طور کامل از جریان جهانی‌شدن فاصله گرفته‌اند.

معیارها و مؤلفه‌های کارکردی شهرهای جهانی

شهرهای جهانی مقر اصلی شرکت‌های بزرگ، مؤسسات مالی بین‌المللی، شبکه حمل‌ونقل و ارتباطات جهانی، ارائه خدمات بازرگانی سطح بالا نظیر تبلیغات و بازاریابی، حسابداری و حسابرسی، بیمه و نهادهای حقوقی و قضایی بین‌المللی است. در وهله بعد کارکرد شهرهای جهانی نفوذ ایدئولوژیک و کنترل است (Friedmann, 1986: 73). کارکردهای شهر جهانی عبارت‌اند از: مرکز قدرت سیاسی در سطح ملی و بین‌المللی، مرکز سازمان‌های دولتی، مرکز تجارت ملی و بین‌المللی، انباری برای کشور و برخی کشورهای همسایه، مرکز امور بانکی، بیمه و خدمات مالی، مرکز انواع فعالیت‌های حرفه‌ای و پیشرفته در پزشکی، حقوق، آموزش و بهره‌گیری از دانش فنی، مرکز جمع‌آوری اطلاعات و انتشار آن‌ها از طریق رسانه‌های انبوه، مرکز مصرف انبوه هم در کالاهای لوکس برای اقلیت اشرافی و هم مصرف انبوه کالاهای پرتولید برای گروه‌های کثیر مردم و مرکز هنر، فرهنگ و سرگرمی و همراه با کارهای خدماتی‌اند (Hall, 1966: 7-8). شهر جهانی دارای سه کارکرد است: فعالیت ادارات مرکزی شرکت‌ها؛ مراکز مالی؛ شهرهای مفصلی یا پیوندی (که اقتصاد ملی یا منطقه‌ای را به اقتصاد جهانی متصل می‌کنند) (Friedmann, 1986: 72). شهرهای جهانی براساس دو معیار اقتصادی جهانی و ارتباط جهانی شناخته می‌شوند و بر همین اساس محل تراکم دفاتر مرکزی شرکت‌های جهانی و سازمان‌های خدماتی تولیدی، نهادها و سازمان‌های بین‌المللی (نهادهای سازمان ملل و نهادهای جهانی) و نقطه اتصال اتحادیه‌ها و انجمن‌های جهانی و محل تجمع نخبگان است (Clark, 2003: 151- 152). پل ناکس شاخص‌های شهرهای جهانی را چنین بیان می‌کند: ۱- اداره مرکزی شرکت‌های خدماتی (بانک‌ها، شرکت‌های بیمه و غیره)؛ ۲- اداره مرکزی شرکت‌های صنعتی؛ ۳- دفاتر مرکزی سازمان‌های غیردولتی و سازمان‌های میان دولتی و ۴- کانون‌های فرهنگی در گستره فراملی (ویسی، ۱۳۹۴: ۲۵۶). میشل آکوتو در یک جمع‌بندی کلی کارکردهای شهری جهانی را چنین دسته‌بندی می‌نماید: ۱- مرکز قدرت سیاسی؛ ۲- گذرگاه تجارت و داد و ستد (با بندرگاه، فرودگاه،

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOI: 10.61186/jgs.24.75.16]

راه‌آهن، مسیرهای تجاری و مانند آن)؛ ۳- نقاط مرکزی فرآوری و پخش اطلاعات و فرهنگ (با نهادهای عمده دانشگاهی، موزه‌ها، سرورهای اینترنتی، رسانه‌های ارتباط‌جمعی با دسترسی جهانی و مانند آن)؛ ۴- میزبان رویدادهای بین‌المللی مانند (ورزشی، فرهنگی، سیاسی)؛ ۵- مراکز جاذب جمعیت؛ ۶- کانون‌های جابجایی جهانی یا گردشگری؛ ۷- مکان‌های جاذب سرمایه انسانی و جوامع معروف مانند (دانشمندان، هنرمندان، جنبش‌های محبوب)؛ ۸- مکان‌های برتر آیین‌های مذهبی (مکان‌های زیارت، نمادهای روحانی، دفاتر مرکزی سازمان‌های مهم دینی و مانند آن)؛ ۹- مقر دفاتر مرکزی بین‌المللی، غیردولتی و تعاونی؛ ۱۰- مکان‌های معماری نمادین؛ ۱۱- مأمن‌هایی برای پناه‌جویان؛ کلان‌شهرهایی با شهرت سطح اول جهانی (Acuto, 2009: 10). علاوه بر این، اولدز و یونگ بر این باورند که تحقیقات بیشتری که در قالب تاریخی و ویژگی‌های جغرافیایی باشند، باید صورت گیرند. آن‌ها همچنین خاطر نشان می‌کنند که سؤالات بی‌جواب بسیاری در این مورد که چگونه یک شهر می‌تواند تبدیل به شهر جهانی گردد بی‌پاسخ مانده‌اند. (Wang & Jou, 2002) بنابراین هر کشوری می‌توانند براساس معیارهای اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و فناوری شاخصه‌هایی برای جهانی شدن یک یا چند شهر از کشور خود را در دستور کار سیاست خارجی و ژئوپلیتیکی خود قرار دهد.

شهرهای جهانی کشورهای اسلامی

به مجموعه کشورها و نواحی اسلامی و انعکاسات فرهنگی و سیاسی آن جهان اسلام و کل جمعیّت مسلمان جهان اعمّ از اکثریت ساکن در کشورهای اسلامی و اقلیّت‌های اسلامی ساکن در سایر کشورها از جمله آمریکای شمالی و شرق آسیا را جامعه اسلامی می‌نامیم (مستوفی‌الممالکی، ۱۳۸۲: ۱۶- ۱۵). در حال حاضر از ۵۷ کشور اسلامی ۳۸ کشور تا حدودی توسعه‌یافته‌اند و ۱۹ کشور نیز کمتر توسعه‌یافته و ضعیف‌اند. همچنین از ۵۷ کشور اسلامی ۱۳ کشور در فرایند الحاق به سازمان تجارت به سر می‌برند و ۴ کشور درخواست الحاق نداده‌اند و مابقی یعنی ۴۰ کشور مسلمان که عضو سازمان کنفرانس اسلامی نیز می‌باشند به سازمان جهانی تجارت پیوسته‌اند و یا عضو ناظر می‌باشند که این امر می‌تواند باعث تأثیرگذاری کشورهای اسلامی بر تصمیمات این سازمان جهانی باشند (مؤمنی، ۱۳۸۹: ۶). از میان ۵۷ کشور مسلمان برخی از کشورها در زمره کشورهای درحال‌توسعه هستند که جمهوری اسلامی ایران و ترکیه شامل این گروه می‌باشند. براساس گزارش جمعیتی سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۶ جمعیت کلان‌شهر تهران ۸،۵۱۶،۰۰۰ نفر و جمعیت کلان‌شهر استانبول ۱۴،۳۶۵،۰۰۰ نفر می‌باشد (The World's Cities, 2016). عنوان شهرهای جهانی اختصاص به کشورهای غنی جهان نداشته و بسیاری از بزرگ‌ترین شهرهای جهانی در خارج از کشورهای توسعه‌یافته قرار دارند. برجسته‌ترین نمونه‌های این شهرها عبارت‌اند از: بانکوک، بوئنوس‌آیرس، قاهره، جاکارتا، لاگوس، مکزیکوسیتی، ریودوژانیرو، سائوپالو، شانگهای و یا تهران (بنی‌فاطمه، ۱۳۹۱: ۱۳). شهرهای جهانی در «شبکه شهری جهانی» جریان‌ها، افراد، کالاها، عقاید و کارکردها با هم در ارتباطند، اما این ارتباط سست، ناپایدار و ضعیف است (مانند استانبول و مسکو) (Short, 2004: 2). در این میان کلان‌شهرهای جهان اسلام از این قاعده مستثنی نبوده و سهم ارزنده‌ای در این زمینه بازی می‌کنند. شهرهای تهران، استانبول، کوالالامپور، جاکارتا، قاهره، دوبی و کراچی از جمله شهرهایی هستند که ظرفیت و قابلیت تبدیل شدن به شهر جهانی را دارند. همچنان که تهران در زمینه سیاسی، علمی و بعضاً تجاری و تاریخی و شهر استانبول در زمینه تاریخی و باستانی، تجاری، تفریحی و استراحتگاهی توانمندی لازم را برای مبدّل شدن به شهر جهانی را عصر جهانی شدن دارند. تیلور و همکارانش با مطالعه چهار تغیر شرکت‌های خدماتی حسابداری، تبلیغاتی، بانکی و حقوقی و میزان حضور و ارائه خدمات این شرکت‌ها از طریق دفاتر و شعبات آن‌ها در شهرهای مختلف، ۱۲۲ شهر در جهان را در دو دسته کلی ۵۵ شهر جهانی و ۶۷ شهر با نشانه‌هایی برای جهانی‌شدن از امتیاز ۱ تا ۱۲ تقسیم کردند. دسته اول در سه سطح آلفا، بتا و گاما طبقه‌بندی شدند. شهرهای آلفا از امتیاز ۱۰ تا ۱۲ به تعداد ده شهر باید در هر چهار بخش، مراکز خدمات جهانی داشته باشند، مانند چهار شهر اروپای غربی (لندن، پاریس، میلان و فرانکفورت) و سه شهر از ایالات‌متحده آمریکا (نیویورک، شیکاگو و لوس‌آنجلس) و سه شهر از آسیای پاسیفیک (توکیو، هنگ‌کنگ و سنگاپور). شهرهای بتا از امتیاز ۷ تا ۹ به تعداد ده شهر باید سه شعبه مرکزی یا حداقل سه شعبه اصلی همراه با یک شعبه فرعی داشته باشند. شهرهای گاما از امتیاز ۶ تا ۴ به تعداد ۳۵ شهر باید

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOI: 10.61186/jgs.24.75.16]

حداقل دو شعبه درجه سه از مراکز خدمات جهانی داشته باشند. در دسته دوم نیز شهرها در سه سطح نشانه‌های نسبتاً قوی از نزدیک شده به شهرهای جهانی با امتیاز ۳، تا حدی نشانه‌هایی از شهر جهانی با امتیاز ۲ و کمترین نشانه از شهر جهانی با امتیاز ۱ را دسته‌بندی کردند.

جدول (۱). وضعیت شهرهای جهانی جهان اسلام در رتبه‌بندی تیلور و همکارانش

دسته	رتبه	امتیاز	شهرها
شهر جهانی	آلفا	۱۲- ۱۰	-
	بتا	۹-۷	-
	گاما	۶	جاکارتا
		۵	-
		۴	استانبول و کوالالامپور
نشانه‌هایی از ساختار جهانی‌شدن	نسبتاً قوی	۳	-
	تا حدی	۲	ابوظبی، آلماتی، قاهره، دبی، ریاض
	کمترین	۱	تهران و تاشکند

منبع: نگارنده با اقتباس از (Taylor, 2000: 15; Beaverstock et al, 1999: 456)

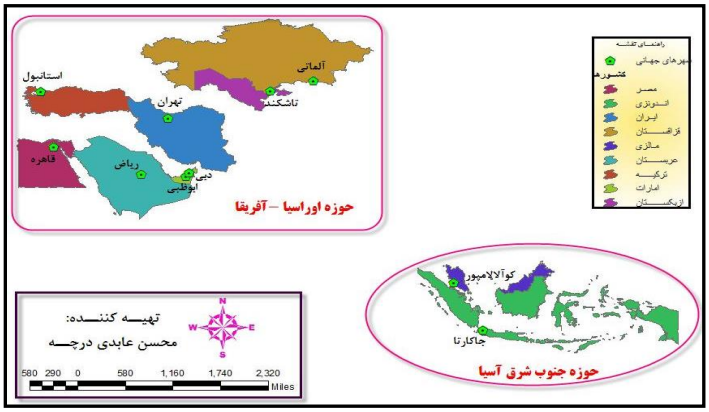

شکل (۲). شهرهای جهانی جهان اسلام در رتبه‌بندی تیلور و همکارانش

منبع: (عابدی‌درچه، ۱۴۰۰)

در این رتبه‌بندی تنها سه شهر از کشورهای اسلامی شامل جاکارتا، استانبول و کوالالامپور شهر جهانی بوده و در میان این سه شهر جاکارتای اندونزی با امتیاز ۶ در رتبه گاما و به دلیل موقعیت بندری و گره‌گاهی بین قاره‌های آسیا، اروپا، آفریقا، استرالیا و آمریکا در تنگه مالاکا در صدر قرار دارد و شهرهای استانبول ترکیه و کوالالامپور مالزی با کسب امتیاز ۴ در رتبه گاما قرار دارند. همچنین شهرهای قاهره مصر، ابوظبی و دبی امارات متحده عربی، آلماتی قزاقستان و ریاض عربستان سعودی با کسب رتبه ۲ تا حدی نشانه‌هایی از ساختار شهر جهانی را دارا هستند؛ اما پایتخت جمهوری اسلامی ایران، شهر تهران، به‌عنوان بزرگ‌ترین شهر غرب آسیا و شمال آفریقا به همراه تاشکند ازبکستان با کسب ۱ امتیاز از شهرهایی هستند که کمترین نشانه از ساختار جهانی‌شدن در آن‌ها آشکار است. البته این تقسیم‌بندی از دیدگاه تیلور و همکارانش بوده و شاخص‌ها و معیارهای خاص خود را داشته‌اند که مسلماً نمی‌تواند معیارهای کاملی باشد. از سوی دیگر شهرهای بزرگ دیگری در کشورهای جهان اسلام وجود دارد که جزء شهرهای جهانی نیستند. این شهرها عبارت‌اند از: شهرهای مشهد، اصفهان و شیراز در ایران، شهر داکا و چیتاگونگ در بنگلادش، شهرهای کراچی، لاهور، پیشاور و فیصل‌آباد در پاکستان، شهرهای لاگوس، کانو و عبادان در نیجریه، شهر خارطوم در سودان، شهر اسکندریه در مصر، شهر آنکارا و ازمیر در ترکیه، شهر الجزیره در الجزایر، شهر کازابلانکا در مراکش، شهر دارالسلام تانزانیا، شهر سورابایا و باندونگ در اندونزی، شهر جده در عربستان سعودی،

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOI: 10.61186/jgs.24.75.16]

شهر داکار در سنگال، شهر باکو در آذربایجان. چند شهر دیگر در کشورهایی که درگیر جنگ شده‌اند نظیر: شهر کابل در افغانستان، شهر بغداد در عراق، شهرهای دمشق و حلب در سوریه نیز می‌تواند در این زمره قرار بگیرند.

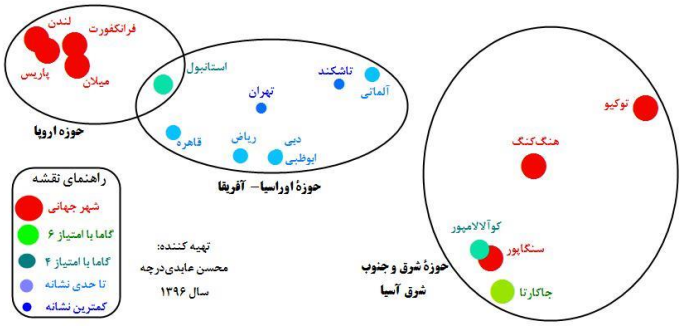

شکل (۳). سلسله‌مراتب ۸ شهر جهانی و شهرهای جهانی جهان اسلام در رتبه‌بندی تیلور و همکارانش

منبع: (عابدی‌درچه، ۱۴۰۰)

تجارت، سرمایه‌گذاری و فعالیت‌های اقتصادی

امروزه بسیاری از کشورهای جهان به‌واسطه عدم تکافوی منابع داخلی برای سرمایه‌گذاری، تمایل شدیدی به جذب سرمایه‌های خارجی پیدا کرده‌اند. سرمایه‌گذاری خارجی معمولاً در دو قالب، سرمایه‌گذاری سهام‌دارانه خارجی (FPI) و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) صورت می‌گیرد. گزارش آنکتاد در سال ۲۰۰۵ نشان می‌دهد که رتبه ایران در جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در بین ۱۴۰ کشور جهان ۱۳۰ است. براساس اطلاعات ارائه شده از سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی در تیرماه ۱۳۸۶ کل سرمایه‌گذاری خارجی تحت پوشش قانون تشویق و حمایت سرمایه‌گذاری خارجی در طول سال‌های ۸۶- ۷۲ در استان تهران حدود ۱/۷۷۵ میلیون دلار و به‌طور متوسط سالیانه رقمی ناچیز حدود ۱۰۰ میلیون دلار بوده است. طبق اعلان و انتشار رسمی گزارش جهانی سرمایه‌گذاری سال ۲۰۱۳ کنفرانس توسعه و تجارت سازمان ملل متحد (آنکتاد)، تهران تنها توانسته با جذب ۱۱۸ میلیون دلار سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (بدون نفت و گاز)، در میان استان‌های کشور حائز رتبه سوم شود. این در حالی است که حجم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در استانبول در سال ۲۰۰۲ به ۸۲۴۷ میلیون دلار رسید. میزان حجم صادرات و واردات در منطقه کلان‌شهری تهران نشانگر مصرف‌گرایی شدید در استان تهران می‌باشد به‌طوری‌که حدود ۲۵ برابر صادرات در منطقه کلان‌شهر تهران با واردات کالا مواجه هستیم. این در حالی است که در شهرهای استانبول و سئول نوعی توازن میان واردات و صادرات کالا وجود دارد (آقایی، پوراحمد و ضرغامی، ۱۳۹۲: ۱۸- ۱۷). بانکداری جهانی همانند بسیاری دیگر از فعالیت‌های جهانی، در شهرهای جهانی متمرکز است (نصیری، ۱۳۸۸: ۱۰۲). این فعالیت به‌عنوان یکی از شاخص‌های جهانی‌شدن نشان‌دهنده ارتباط اقتصادی شهرها و کشورها با یکدیگر است. در سال ۲۰۰۹ در تهران تعداد ۴۰ شعبه بانک خارجی وجود داشت که این رقم در قیاس با کشورهای توسعه‌یافته که میانگین تعداد آن ۱۷۸ شعبه و همچنین در قیاس با کشورهای درحال‌توسعه که میانگین تعداد آن به ۷۶ شعبه می‌رسد، قابل‌مقایسه نیست (آقایی، پوراحمد و ضرغامی، ۱۳۹۲: ۱۹). بانک‌های خارجی موجود در شهر تهران شامل بانک تجارتی ایران و اروپا، بانک تجارتی ایران و هلند و بانک تعاون منطقه‌ای اسلامی در شهر تهران شعبه دارند.

جدول (۲). بررسی تطبیقی شاخص‌های اقتصادی کلان‌شهرهای تهران و استانبول در مسیر شهرهای جهانی

سال/ کلان‌شهر	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲
	آمار سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (میلیون دلار)							
تهران	۵۰۲	۱۴۳	۱۲۷	۱۳۱	۲۹	۱۱۱	۱۳۵	۱۱۸
استانبول	۷۰۲۰	۱۴۱۲۹	۱۵۵۲۹	۱۳۸۳۲	۶۰۶۴	۶۳۲۶	۱۱۲۳۲	۹۱۱۲
	میزان تولید ناخالص داخلی تهران (میلیارد ریال) و استانبول (میلیارد دلار)							
تهران	۴۷	۵۹	۷۷	۹۸	۱۱۲	۱۳۲	۱۴۶	۱۴۱

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOI: 10.61186/jgs.24.75.16]

استانبول	۱۱۰	۱۲۱	۱۵۲	۱۳۵	۱۳۶	۱۳۷	۱۴۳	۱۵۱
تعداد شرکت‌های با سرمایه خارجی								
تهران	-	۴۱۷	۴۱۵	۳۴۶	۳۳۷	۳۶۱	۳۹۱	۴۰۰
استانبول	-	۱۳۲۰۰	۱۴۱۳۰	۱۴۳۳۷	۱۳۲۲۲	۱۲۴۳۸	۱۴۰۰۰	۱۶۵۱۶
حجم تجارت خارجی (میلیون دلار)								
تهران	واردات	۲۹۹۷۵	۲۱۴۷	۳۷۲۰	۴۲۶۴	۴۹۱۵	۵۹۷۷	۴۹۳۸
	صادرات	۱۲۴۰	۱۲۸۶	۱۲۵۲	۱۳۰۱	۱۶۲۵	۱۹۰۳	۲۳۹۵
استانبول	واردات	۸۱۲۶۴	۹۸۹۷۷	۱۱۱۱۳۱	۷۸۷۵۶	۹۸۴۳۶	۱۲۳۹۲۵	۱۱۹۶۰۴
	صادرات	۴۷۰۱۲	۵۹۶۴۵	۷۳۵۰۴	۵۵۵۳۹	۵۳۱۳۴	۶۱۵۳۳	۷۶۶۶۴

منابع: www.iio.oietai.ir *سازمان سرمایه‌گذاری و کمک‌های اقتصادی و فنی ایران؛ سالنامه آماری تهران، ۱۳۹۲: ۱۳۲؛ نمایی از وضعیت اقتصادی استان تهران طی سال‌های ۱۳۸۴- ۱۳۹۲: ۵۱- ۲۴؛ اطلاعات کامل و جامع درباره شهر تهران، ۱۳۹۰: ۱۸۹؛* Turk State, 2013

جدول (۳). تولید ناخالص داخلی GDP براساس میلیارد دلار

شهر / موسسه	آمار رسمی کشور	موسسه بروکینگز ۲۰۱۲	موسسه مکنزی ۲۰۱۰	PWC۲۰۰۸ موسسه
تهران	۸۸	در دسترس نیست	در دسترس نیست	۱۲۷
استانبول	۳۳۲.۴	۳۰۱.۱	۱۸۸.۲	۱۸۲

Sources:www.brookings.edu, www.foreignpolicy.com, www.ukmediacentre.pwc.com, www.dsc.gov.ae

جدول (۴). بانک‌های خارجی، دولتی و مؤسسات مالی اعتباری و شرکت‌های بیمه دولتی و خصوصی

کلان‌شهر/ بانک و بیمه	بانک خارجی	بانک دولتی	شرکت‌های بیمه
تهران	۵	۴۰	۳۶ یا ۲۳
استانبول	-	۱۲	۱

منابع: نظریان و سلیمانی، ۱۳۸۹؛ http://fa.wikipedia.org/wiki

مراکز خریدوفروش کلان‌شهر استانبول عبارت‌اند از: مرکز خرید استینیه پارک، کانیون کمپلکس، جواهیر، آک‌مرکز (مرکز سفید)، مترو سیتی، استانبول فروم، آستریا، آپتیموم اوتلت، M1 میدان که عنوان اولین مرکز خرید ژئومتریک جهان را با خود یدک می‌کشد، برج سفیره با ارتفاع ۲۶۱ متر جزء چند برج اکولوژی جهان و دومین برج بلند رزیدانس- تجاری اروپا، فروم مارمارای بزرگ‌ترین مرکز تفریحی و خرید استانبول و دومین فروشگاه بزرگ اروپا از نظر مساحت پس از استانبول فروم می‌باشد. مرکز خریدوفروش استانبول فروم میزبان نزدیک ۳۰۰ مارک معتبر داخلی و بین‌المللی می‌باشد. فروم استانبول از نظر بزرگی اولین در ترکیه و هفتم در جهان است (داغسر، ۱۳۹۱: ۹۹- ۹۵). برخی از مراکز خرید معروف شهر تهران نیز عبارت‌اند از: مرکز خرید پلاسکو که بر اثر آتش‌سوزی تخریب شد، شانزه‌لیزه، بازارچه سنتی ستارخان، پاساژ کویتی‌های رضا، پاساژ علاءالدین، مرکز خرید ونک، آسمان ونک، آینه ونک، بوستان، تیراژه، مرکز خرید مدرن الهیه، قائم، خلیج‌فارس، بازار تجریش، بازار دوم نازی‌آباد، میلاد نور، گاندی، اسکان، نور تهران، زمرّد، برج مینا، برج گلدیس، دنیای نور، تندیس، میرداماد، سرو ساعی و سمرقند (www.bartarinha.ir). در دو کلان‌شهر تهران و استانبول ده‌ها مراکز بزرگ تجاری و مراکز خرید در قالب بازارهای سنتی و مدرن وجود دارد از جمله بازار بزرگ تهران در تهران و بازار بزرگ استانبول مال در استانبول که در روز هزاران و بلکه میلیون‌ها نفر را به خود جذب می‌نماید.

حمل‌ونقل و ارتباطات در شهرهای جهانی جهان اسلام

تا اکتبر سال ۲۰۱۴ میلادی ۱۴۸ شهر در ۵۵ کشور دارای سیستم مترو بوده‌اند. متروی لندن در سال ۱۸۶۳ اولین متروی ساخته شده در جهان می‌باشد. همچنین اولین متروی زیرزمینی نیز در سال ۱۸۹۰ راه‌اندازی شده که جزئی از متروی لندن است. متروی شانگهای طولانی‌ترین متروی جهان، متروی پکن پر رفت و آمدترین مترو و متروی نیویورک سیتی بیشترین ایستگاه را دارد.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.61186/jgs.24.75.16]

جدول (۵). مشخصات متروی دو کلان‌شهر تهران و استانبول در سال ۲۰۱۶

کلان‌شهر / مشخصات مترو	افتتاح	توسعه	ایستگاه‌ها	تعداد خطوط	طول سیستم (km)	جابجایی مسافر در روز (میلیون نفر)
تهران	۲۰۰۰	۲۰۱۵	۱۰۱	۵	۱۸۰	۲،۰۰۰،۰۰۰
استانبول	۱۹۸۹	۲۰۱۵	۷۳	-	۹۰،۵	۳۰۴،۹

Sources: http://fa.wikipedia.org, http://metro.tehran.ir

جدول (۶). مشخصات فرودگاه‌های بین‌المللی دو کلان‌شهر تهران و استانبول در سال ۲۰۱۶

کلان‌شهر / مشخصات فرودگاه	نام فرودگاه	سطح	رتبه جهانی	جابجایی مسافر	جابجایی کالا
تهران	امام خمینی (ره)	بین‌المللی	-	۷،۸۲۱،۳۶۹	۱۴۸،۰۲۰،۴۱۵
	مهرآباد		-	۱۶،۳۲۷،۳۵۹	۱۱۱،۱۰۷،۸۲۲
استانبول	کمال آتاتورک	بین‌المللی	۱۱	۶۱،۳۲۲،۷۲۹	در دسترس نیست
	صبیحه گوکچن		-	۲۸،۰۰۰،۰۰۰	

Source: http://fa.wikipedia.org, www.kojaro.com

همچنین فرودگاه‌های بین‌المللی دوبی با ۷۸،۰۱۴،۸۳۸ نفر در رتبه سوم جهانی و فرودگاه بین‌المللی کوالالامپور با ۴۸،۹۱۵،۶۵۵ نفر جابجایی مسافر در سال در رتبه بیست و سوم جهان قرار دارند. این در حالی است که فرودگاه دوبی در سال ۲۰۱۴ در رتبه ششم و فرودگاه آتاتورک استانبول در سال ۲۰۱۴ رتبه سیزدهم و در سال ۲۰۱۳ در رتبه هجدهم و نیز فرودگاه کوالالامپور در سال ۲۰۱۴ در رتبه بیستم جهان قرار داشته‌اند که نشان از روند رو به رشد آن‌ها داشته است؛ اما فرودگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) حتی در بین ۵۰ فرودگاه نخست جهان هم حضور نداشته است. همچنین یکی دیگر از مزیت‌های یک شهر جهانی می‌تواند موقعیت بندرگاهی با اسکله‌های بزرگ مسافری و باری باشد که کلان‌شهر تهران از این موهبت بی‌بهره می‌باشد، ولی کلان‌شهر استانبول با موقعیت ساحلی و قرارگیری در دو طرف تنگه بسفر مابین دو دریای سیاه و مرمره یکی از شهرهای جهان با موقعیت ژئوپلیتیکی خاص و بسیار ویژه می‌باشد. از سوی دیگر کلان‌شهر تهران نیز با قرار گرفتن در جنوب رشته‌کوه‌های البرز در شمال ایران در یک نقطه گره‌گاهی و استراتژیکی از نقطه‌نظر کریدورهای حمل‌ونقل می‌باشد. این مزیت یکی از ویژگی‌های اصلی است که توسط جان فریدمن تحت عنوان فضای شبکه‌ای و فضای جریان‌ها از آن یاد شده است. مقر تهران در نقطه گره‌گاهی و اتصالی دو کریدور شمال- جنوب و شرق- غرب می‌باشد. کریدور شمال- جنوب بندر هلسینکی فنلاند را به بندر بمبئی هند متصل می‌کند. این دو بندر در مطالعات تیلور ۲۰۰۰ و بیورستوک ۱۹۹۹ در خصوص شهرهای جهانی جزء شهرهای با نشانه‌های نسبتاً قوی می‌باشند. همچنین کریدور شرق به غرب نیز شهرهای جهانی توکیو و پکن در شرق را به لندن و پاریس و... در غرب از طریق زمینی متصل می‌کند. این کریدورها محل عبور کالاها و اجناس با کارکردهای خدماتی در حوزه‌های حمل‌ونقل دریایی، ریلی، جاده‌ای و هوائی می‌باشد. یکی دیگر از گره‌های ارتباطی در فضای شبکه‌ای و فضای جریان‌ها حمل‌ونقل جاده‌ای و ریلی با زیرساخت پل‌های ارتباطی است. عریض‌ترین پل معلق جهان به نام یاووز سلطان سلیم در استانبول با ۵۹ متر عرض و ۷۳ متر ارتفاع از سطح دریا دو قاره اروپا و آسیا را در دو بخش استراتژیک آسیایی- اروپایی استانبول به یکدیگر متصل می‌نماید. این پل که نقطه ارتباطی شرق به غرب است در مسیر جاده ابریشم می‌تواند شهرهای جهانی توکیو و پکن در شرق را به لندن و پاریس در غرب از طریق زمینی متصل کند. این سازه دارای ده خط تردد است که هشت خط آن به خودروها به‌ویژه کامیون‌ها و دو خط دیگر به تردد قطارهای سریع‌السیر اختصاص یافته است. برای ساخت این پل حدود ۳ میلیارد دلار هزینه شده و روزانه حدود ۱۳۵ هزار خودرو از روی آن عبور می‌کنند.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.61186/jgs.24.75.16]

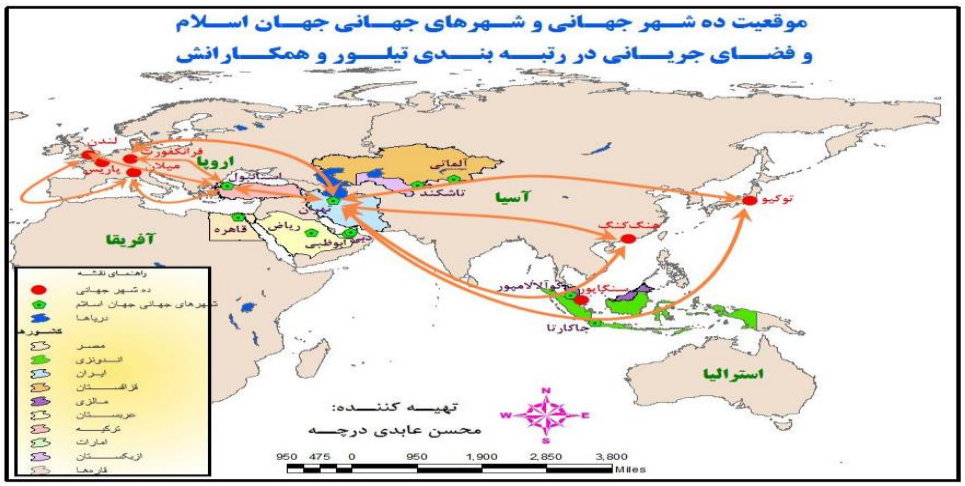

شکل (۴). جامعه شبکه‌ای و فضای جریانی در سلسله‌مراتب ۸ شهر جهانی و شهرهای جهانی جهان اسلام در رتبه‌بندی تیلور و همکارانش؛ *منبع: (عابدی‌درچه، ۱۴۰۰)*

جدول (۷). ضریب نفوذ اینترنت در کلان‌شهرهای تهران و استانبول در مسیر جهانی‌شدن (درصد)

سال/ کلان‌شهر	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲
تهران	۱۳،۸	۱۴،۹	۱۸،۷	۲۰،۳	۲۳،۱	۲۴،۹	۲۷،۸
استانبول	۱۴،۹	۱۹	۲۴،۵	۳۰،۱	۴۱،۶	۴۸،۵	۴۹،۲

منابع: سالنامه آماری تهران، ۱۳۹۲: ۱۳۲؛ Turk State, 2013

سرعت اینترنت در ایران در سال ۸۹ برابر ۰،۴۳ مگابایت بر ثانیه و ضریب نفوذ آن برابر ۷،۱۴ درصد بوده است؛ که این ضریب نفوذ برای استان تهران ۲۳،۱ درصد است. (www.tehran.ir) براساس رتبه‌بندی سایت نت‌ایندکس در سال ۲۰۱۵ میلادی در بین ۱۹۶ کشور جهان کلان‌شهر تهران با سرعت متوسط ۴،۶۹ مگابیت بر ثانیه در رتبه ۱۵۰ جهان و کلان‌شهر استانبول با سرعت متوسط ۱۲،۳۶ مگابیت بر ثانیه در رتبه ۷۸ جهان قرار دارند.

رتبه علمی شهرهای جهانی جهان اسلام

در نظام رتبه‌بندی دانشگاه‌ها که توسط دانشگاه جیاتانگ شانگهای به‌منظور ارزیابی دقیق و جامع از عملکرد و جایگاه دانشگاه‌ها انجام می‌گردد، چهار محور در شاخص‌های مختلفِ کیفیت آموزش (تعداد دانش‌آموختگانی از دانشگاه که موفق به دریافت جایزه نوبل یا نشان‌های مهم علمی شده‌اند) با وزن ۱۰، کیفیت اعضاء هیئت‌علمی (اعضاء هیئت‌علمی از دانشگاه که موفق به دریافت جایزه نوبل یا نشان‌های مهم علمی شده‌اند و محققان با میزان ارجاع زیاد در ۲۱ گروه موضوعی براساس بانک ISI) با وزن ۲۰ برای هر شاخص و مجموعاً ۴۰، خروجی‌های پژوهش (تعداد مقالات منتشرشده در مجلات Nature و Science یا نمایه شده در نمایه SCI بانک اطلاعاتی ISI) با وزن ۲۰ برای هر شاخص و مجموعاً ۴۰ و سرانه عملکرد دانشگاه (عملکرد سرانه آموزشی با در نظر گرفتن اندازه مؤسسه و تعداد دانشجویان و استادان) با وزن ۱۰ و در نهایت با وزن نهایی ۱۰۰ تعریف کرده است، هر دو کلان‌شهر تهران و استانبول در لیست ۱۰۰ دانشگاه برتر دنیا حضور ندارند. براساس آخرین آمار سایت (www.topuniversities.com) در سال ۲۰۱۷ دانشگاه صنعتی شریف در رتبه ۴۴۰- ۴۳۱ و دانشگاه تهران در رتبه ۶۰۰- ۵۵۱ با روندی رو به رشد نسبت به سال‌های قبل قرار دارند و دانشگاه کوک استانبول در رتبه ۴۶۰- ۴۵۱، دانشگاه بوگازیکی استانبول در رتبه ۴۸۰- ۴۷۱، دانشگاه فنی استانبول در رتبه ۷۰۰- ۶۵۱ و دانشگاه استانبول در رتبه ۷۰۱ قرار دارند.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOI: 10.61186/jgs.24.75.16]

وضعیت فرهنگی، ورزشی و گردشگری شهرهای جهانی جهان اسلام

استانبول پایتخت فرهنگی اروپا در سال ۲۰۱۰ و پایتخت ورزشی اروپا در سال ۲۰۱۲ توانست شهرهایی مثل توکیو، لندن، نیویورک و هنگ‌کنگ را که هر کدام بیش از ۴۵ درصد رشد ناخالص ملی کشورشان را دارند، در حالی پشت سر بگذارد که تا چند سال پیش‌ازاین شهرها عقب بود. استانبول در ضمن با حدود ۱۴ میلیون جمعیت ثابت براساس آدرس منزل و نزدیک به ۲۰ میلیون جمعیت در روز، پرجمعیت‌ترین و ثروتمندترین شهر دنیای اسلام، پرجمعیت‌ترین شهر ترکیه و اروپا و یکی از بزرگ‌ترین شهرهای دنیاست (داغسر، ۱۳۹۱: ۱۷). چهار تیم فوتبال فنرباغچه (۱۹۰۷)، گالاتاسرای (۱۹۰۵)، بئشیکتاش (۱۹۰۳) و استانبول سپور (۱۹۲۶) تیم‌های معروف و بزرگ کلان‌شهر استانبول و دو تیم فوتبال پرسپولیس (۱۹۴۷) پر هوادارترین تیم آسیایی و در رده ۲۰۰ جهان و استقلال (۱۹۴۷) سومین باشگاه پر افتخار قاره آسیا و در رده ۱۸۲ جهان، نیز باشگاه‌های ورزشی معروف و بزرگ تهران می‌باشند.

یکی دیگر از این فعالیت‌ها، کارکرد فرهنگی در حوزه سینما، فیلم‌سازی و جشنواره‌های بین‌المللی فیلم می‌باشد؛ مانند جشنواره بین‌المللی فیلم کن فرانسه که هرساله در شهر جهانی پاریس اجرا می‌گردد. در کلان‌شهر تهران نیز هرساله در بهمن‌ماه و از حدود ۶ سال پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران از سال ۱۹۸۵ میلادی جشنواره بین‌المللی فیلم فجر برگزار می‌گردد که مخاطبان زیادی را به خود جلب می‌نماید. در کلان‌شهر استانبول نیز جشنواره فیلم استانبول هرساله از سال ۱۹۸۳ تاکنون مخاطبان قابل‌توجهی دارد.

برخی از آثار تاریخی، فرهنگی و گردشگری کلان‌شهر استانبول عبارت‌اند از: برج گالاتا، برج دختر، مساجد سلطان احمد، سلیمانیه، فاتح و بیازیت، کاخ‌موزه‌های توپ قاپی، دولماباغچه و آیاایرنه، قاپالی چارشی (بازار سرپوشیده)، بازار مصر، هیپودروم (میدان سلطان احمد) و سنگ‌های باستانی سه‌گانه، چشمه آلمان، کلیسا/ مسجد/ موزه آیاصوفیه، آب انبار یئره باتان، موزه‌های سه‌گانه باستان‌شناسی، کلیسای سنت آنتوان، موزه نظامی، موزه آثار ترکی- اسلامی، مجموعه مینیاتورک، برج و باروهای شهر، موزه پانوراما‌ی استانبول و جزایر چهارگانه پرنس، تور بغاز و پل تنگه (داغسر، ۱۳۹۱: ۶۶). بزرگ‌ترین مسجد کلان‌شهر استانبول، مسجد سلطان احمد معروف به مسجد آبی است که ظرفیتی معادل ۱۰،۰۰۰ نفر دارد. از سوی دیگر مصلای کلان‌شهر تهران با ظرفیت ۱،۵۰۰،۰۰۰ نفر بزرگ‌ترین مسجد و مصلای کلان‌شهر تهران می‌باشد (http://shabestan.ir).

جدول (۸). تعداد مسافران بین‌المللی کلان‌شهرهای تهران و استانبول در مسیر شهرهای جهانی (میلیون نفر)

سال / کلان‌شهر	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲
تهران	۵،۱	۷،۸	۴،۲	۴،۸	۴،۶	۵،۸	۵،۴	۵
استانبول	۸،۷	۱۳،۴	۱۷،۶	۲۰	۲۳،۲	۲۴	۲۸،۴	۳۴،۸

منبع: سال‌نامه آماری حمل‌ونقل هوایی کشور در سال ۱۳۹۲؛ Turk State, 2013

جدول (۹). آمار گردشگر به میلیون نفر، رشد ۲۰۱۶ نسبت به ۲۰۱۵ و هزینه آن‌ها به دلار

شهر/ سال	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	رشد دو سال آخر	هزینه به دلار
تهران	۱،۱۱	۱،۳۸	۱،۴۳	۱،۴۷	۱،۵۲	۳،۱	۰،۳
استانبول	۸،۸۲	۹،۸۷	۱۱،۲۷	۱۱،۹۱	۱۱،۹۵	۰،۳	۷،۵

Source: www.tabnak.ir

تهران در بین ۱۰ شهر پربازدید غرب آسیا و آفریقا در رتبه ششم قرارگرفته است. بازدیدکنندگان حدود ۰.۳ میلیارد دلار در این شهر خرج کرده‌اند و نسبت به سال ۲۰۱۵ بازدیدها، ۳.۱ درصد رشد داشته است. این در حالی است که اگر به آمار سال‌های ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۶ نگاه کنیم، رشد بازدید از تهران ۱۳ درصد بوده است. لیکن در استانبول بازدیدکنندگان حدود ۷.۵

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.61186/jgs.24.75.16]

میلیارد دلار خرج کرده‌اند و نسبت به سال ۲۰۱۵ بازدیدها، ۰.۳ درصد رشد داشته است. این در حالی است که اگر به آمار سال‌های ۲۰۱۲ نگاه کنیم، افزایش بازدیدکنندگان از استانبول ۳.۱۳ میلیون نفر بوده است. همچنین باید اضافه کرد که در گردشگری تهران در رتبه ششم غرب آسیا و آفریقا بوده و استانبول در بین کشورهای جهان در رتبه هشتم قرارگرفته است (www.tabnak.ir). بخش دیگر مرکز خرید فروم استانبول شامل بزرگ‌ترین آکواریوم اروپا، فروم دنیای کودکان، آ.م.ف بولینگ و آ.م.ف سینما و پیست اسکیت روی یخ و چرخ‌وفلک ۶۰ متری که امکان تماشای تنگه را در حال چرخش در فضا می‌دهد (داغسر، ۱۳۹۱: ۹۷). یکی از مناظر پربیننده در اکثر شهرهای جهانی برج‌های تجاری و تفریحی است که علاقه‌مندان بسیاری را به خود جذب می‌نماید. در برخی از شهرهای جهانی و یا در حال جهانی‌شدن اسلامی نیز برج‌های بلندمرتبه نامتکی نیز وجود دارد. بلندترین برج یا سازه ساخت بشر در جهان، برج خلیفه با ارتفاع ۸۲۸ متر در دبی در سال ۲۰۱۰ ساخته شده است. پس‌ازآن در کشورهای اسلامی و در رتبه سیزدهم برج‌های پتروناس ۱ و ۲ کوالالامپور مالزی با ارتفاع ۴۵۲ متر می‌باشد که در سال ۱۹۹۸ ساخته شده‌اند. برج میلاد تهران نیز در سال ۲۰۰۷ با ارتفاع ۴۳۵ متر ساخته شده که ششمین برج مخابراتی و نوزدهمین سازه بلند نامتکی جهان می‌باشد. برج کوالالامپور نیز با ارتفاع ۴۲۱ متر ساخته سال ۱۹۹۵ در رتبه بیست و یکم و برج پرنسس دبی ساخته سال ۲۰۱۲ با ارتفاع ۴۱۴ متر در رتبه بیست و پنجم قرار دارند. شهر استانبول با برج تاریخی نظیر گالاتا که به‌عنوان سمبل برای استانبول هستند حدود ۷۰۰ سال پیش، یعنی در سال ۱۳۸۴ میلادی با نام مسیح در دوران بیزانس، امپراتوری روم شرقی ساخته شده، با ارتفاعی معادل ۶۷ متر برای سال‌ها بلندترین برج استانبول یا قسطنطنیه بود. همچنین برج دختر یا قلعه دختر واقع در دریای مرمره بر روی جزیره‌ای کوچک با قدمت ۲۴ سال قبل از میلاد می‌باشد.

نمایشگاه بین‌المللی شهر آفتاب تهران نیز دارای ۱۶ سالن و ۱۲۰۰۰۰ مترمربع مساحت است که در طول سال نمایشگاه‌های تخصصی زیادی در آن برگزار می‌گردد و بینندگان داخلی و خارجی زیادی را به خود جلب می‌کند. همچنین هرساله در اردیبهشت‌ماه نمایشگاه بین‌المللی کتاب با حضور ناشران داخلی و بین‌المللی از وقایع بزرگ شهر تهران می‌باشد.

جدول (۱۰). مقایسه تطبیقی معیارها و مؤلفه‌های کارکردی کلان‌شهرهای تهران و استانبول

شاخص‌ها و مؤلفه‌های شهرهای جهانی	تهران	استانبول
جمعیت		*
مرکز قدرت سیاسی ملی و بین‌المللی و نهادهای دولتی	*	
تولید ناخالص داخلی G.D.P		*
نهادهای مالی، مرکز تجاری ملی و بین‌المللی و مکانی کلیدی برای بخش اقتصادی		*
محل‌های نوآوری و تولید و فراهم آوردن بازار مصرف		*
مراکز صنعتی پیشرفته	*	*
بستر حمل‌ونقل (خطوط جاده‌ای گسترده، بندرگاه، فرودگاه، راه‌آهن و ...)	*	*
زیرساخت‌های ارتباطی و رسانه مؤثر و قوی بین‌المللی با برد جهانی		*
نقاط مرکزی جمع‌آوری و انتشار اطلاعات علمی	*	*
مکان‌های جاذب سرمایه انسانی و جوامع معروف (دانشمندان، هنرمندان، جنبش‌ها)	*	*
مرکز هنری، فرهنگی و سرگرمی و فعالیت‌های مربوطه	*	*
میزبان رویدادهای بین‌المللی	*	
مؤسسات ورزشی قوی همراه با رویدادهای بین‌المللی	*	*
مکان‌های تفریحی، تاریخی، باستانی، معماری (کانون‌های گردشگری)	*	*
مکان‌های مذهبی (زیارتی، نمادهای روحانی، دفاتر مرکزی سازمان‌های مهم دینی و ...)	*	*
مقر دفاتر مرکزی بین‌المللی، غیردولتی و تعاونی	*	*
مرکز خدمات بانکی، بیمه‌ای و امور مالی مربوط به آن‌ها	*	*
مأمنی برای پناه‌جویان و جنگ‌زده‌ها	*	*

منبع: (عابدی‌درچه، ۱۴۰۰)

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.61186/jgs.24.75.16]

تهران وپیونگ‌یانگ شهرهایی هستند که ایدئولوژی‌های ملی در آنجا پیوندهای اقتصادی جهانی را با نظام‌های پیشرفته اقتصاد سرمایه‌داری تشویق نمی‌کند (احمدی‌پور و قادری‌حاجت، ۱۳۹۴: ۱۴۸). در گونه‌شناسی غیر جهان‌شهرهای بزرگ که توسط شورت در نظریه سیاه‌چاله‌های شهری مطرح گردیده، داکا، کینشازا و خارطوم با عنوان شهرهای فقیر، همچنین کینشازا و خارطوم به‌عنوان شهرهای فروپاشیده، بغداد و پیونگ‌یانگ به‌منزله شهرهای تحریم شده و تهران و پیونگ‌یانگ به‌منزله شهرهای مقاوم فهرست شده‌اند (Short, 2004: 51). او مفهوم شهرهای مقاومت‌کننده را برای کلان‌شهرهایی بکار برده که توان بالقوه یک شهر جهانی را در خود دارد ولی به جهت تقابل ایدئولوژیک نظام سیاسی خود با نظام اقتصاد جهانی هنوز نتوانسته است وارد شبکه شهرهای جهانی شود (صرافی، قورچی و محمدی، ۱۳۸۸: ۹۴). در تحقیق انجام شده توسط تیلور و همکاران در سال ۲۰۰۰، کلان‌شهرهایی مانند استانبول، سئول، جاکارتا و شانگهای در شبکه شهری جهانی دارای جایگاه بوده‌اند درحالی‌که در این لیست تهران دارای کمترین شواهد جهانی‌شدن می‌باشد و در رده آخر قرار دارد (آقایی، پوراحمد و ضرغامی، ۱۳۹۲: ۱۸)؛ بنابراین در بین شهرهای کشورهای جهان اسلام هرچند استانبول و تهران جزء شهرهای پیشرفته جهانی هستند و استانبول پایتخت ترکیه نیست، اما به دلیل قرار گرفتن در یک مسیر آبراه بین‌المللی و موقعیت ژئوپلیتیکی خاص و همچنین قوانین کشور مطبوع خود توانسته‌اند جایگاه ویژه‌ای را در بین کشورهای جهان اسلام در شهرهای جهانی برای خود به دست آورند.

نتیجه‌گیری

در بین ۵۷ کشورهای اسلامی که عمدتاً کشورهای درحال‌توسعه و یا توسعه‌نیافته هستند تنها تعدادی از شهرها توانسته‌اند در بین شهرهای جهانی و یا شهرهایی که در مسیر جهانی‌شدن حرکت کرده‌اند، قرار گیرند؛ که جاکارتا نسبت به دیگر شهرها وضعیت بهتری داشته و شهرهای استانبول و کوالالامپور نیز در تعقیب جاکارتا می‌باشند. هرچند هنوز اختلاف‌نظرهای فراوانی در خصوص ویژگی‌ها و مشخصه‌ها شهرهای جهانی وجود دارد و از منظر اندیشمندان مختلف موردبحث قرارگرفته، لیکن با جمع‌بندی آراء برخی از صاحب‌نظران در این زمینه، در این تحقیق به بررسی مؤلفه‌های کارکردی دو شهر از کلان‌شهرهای جهان اسلام یعنی تهران و استانبول پرداخته شده است. در این میان وجود موسسه‌ها، شرکت‌ها، بانک‌ها و دفاتر سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی در حوزه فعالیت‌های اقتصادی، اطلاعاتی، سیاسی، اجتماعی؛ همچنین تعداد مسافران، ضریب نفوذ اینترنت و غیره در یک شهر از مهم‌ترین ویژگی‌های شهرهای جهانی است. در یکی از مهم‌ترین رتبه‌بندی‌های شهرهای جهانی استانبول با امتیاز ۴ جزء شهرهای گاما و تهران با امتیاز یک جزء شهرهای با کمترین نشانه از ساختار شهرهای جهانی قرارگرفته‌اند. با تجزیه‌وتحلیل آمار و ارقام و اطلاعاتی که در این تحقیق نیز مورداستفاده قرار گرفت، این ادعا را اثبات می‌نماید. از سوی دیگر تهران هرچند به لحاظ سیاسی و بین‌المللی از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای نسبت به دیگر شهرهای جهان اسلام در راستای شهر جهانی برخوردار است، لیکن برای دستیابی به رتبه‌های قابل‌توجه، باید با شهرهای جاکارتا، استانبول، کوالالامپور، دبی، قاهره، ابوظبی، آلماتی و تاشکند به رقابت بپردازد و مؤلفه‌های کارکردی خود را در زمینه‌های تعداد شرکت‌های خارجی، بانک‌ها، بیمه‌ها، دفاتر سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی سیاسی و اقتصادی، سرمایه‌گذاری خارجی، حجم تجارت اعم از صادرات و واردات بر مبنای مزیت نسبی و عدم صادرات مواد خام در جهت تبدیل و فرآوری نفت و گاز به صادرات همراه با ارزش‌افزوده، ارتقاء ببخشد. کلان‌شهر تهران در حال حاضر تبدیل به یک بازار پرمصرف کالاهای بی‌کیفیت خارجی شده که چنین الگویی شهر تهران را از رسیدن به مقام شهر جهانی باز می‌دارد. شهر تهران نسبت به شهرهای اسلامی مذکور و به‌طور خاص استانبول، هرچند موقعیت ساحلی و بندرگاهی ندارد، لیکن به لحاظ موقعیت جغرافیایی در جامعه شبکه‌ای و در فضای جریانی در نقطه گره‌گاهی قرار دارد. تهران در محل تقاطع کریدور شمال- جنوب از بندر هلسینکی به بندر بمبئی و شرق- غرب (جاده ابریشم) قرارگرفته که می‌تواند حداکثر بهره‌برداری را داشته باشد، اما تابه‌حال با سیاست‌های اقتصادی ضعیف متأسفانه جایگاه مناسبی را احراز نکرده است. در راستای توسعه خطوط حمل‌ونقل هوایی نیز استانبول و دبی گوی رقابت را از دیگر شهرهای جهان اسلام ربوده‌اند. در حوزه ارتباطات و اینترنت نیز استانبول نسبت به تهران از موقعیت ویژه‌ای برخوردار است. ورود به دروازه‌های شهرهای جهانی و نقش‌آفرینی در این زمینه مستلزم ساختار مدیریتی

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]
[DOI: 10.61186/jgs.24.75.16]

قوی و اقتصاد سیاسی سازمان‌یافته سالم و شفاف می‌باشد که تهران بایستی تلاش‌های بیشتری در این خصوص انجام دهد. همچنین یکی از دلایل تفاوت‌های فاحش مابین شهرهای اسلامی و شهرهای غیراسلامی که در راستای جهانی‌شدن در حرکت هستند عمدتاً به دلیل فرهنگ متفاوت این دو طرز تفکر می‌باشد. درهای باز اقتصادی، سیاسی و فرهنگی شهرهای جهانی غیراسلامی را نمی‌توان با محدودیت‌های فرهنگی و ایدئولوژیکی کلان‌شهرهای جهان اسلام مورد مقایسه قرار داد، زیرا اساساً خاستگاه این دو طرز تفکر متفاوت از یکدیگر می‌باشد. علاوه بر این در بین کشورهای اسلامی نیز نگرش‌های متفاوتی نسبت به شهر و آرمان‌های آن وجود دارد. مسلماً مبانی جهان‌بینی ترکیه از جمهوری اسلامی ایران متفاوت است. کشوری نظیر ایران با ایدئولوژی استکبارستیزی تا زمانی که پایه‌های اقتصادی قدرتمندی نداشته باشد، توانایی رقابت با شهرهای جهانی را ندارد. کلان‌شهر تهران در معادلات بین‌المللی جزء شهرهای مقاومی است که تحریم شده، لذا هرچند به لحاظ بالقوه ظرفیت‌های لازم را برای تبدیل شدن به شهر جهانی را دارد، اما با شرایط کنونی تبدیل آن به یک شهر جهانی مستلزم تلاش‌های فراوانی در ابعاد مختلف می‌باشد.

منابع

احمدی‌پور، زهرا و مصطفی قادری‌حاجت، (۱۳۹۴)، *ساماندهی و آمایش سیاسی فضای شهری*، چاپ اول، تابستان، تهران: انتشارات سمت.

اسکات، آلن. جان، (۱۳۸۴)، *شهر- منطقه‌های جهانی*، ترجمه پانتهآ لطفی کاظمی، انتشارات پردازش و برنامه‌ریزی شهری.

اطلاعات کامل و جامع درباره شهر تهران، (۱۳۹۲)، www.irebooks.com

آقایی، پرویز، احمد پوراحمد و سعید ضرغامی، (۱۳۹۲)، میزان ادغام تهران در فرآیند جهانی‌شدن، *فصلنامه مطالعات برنامه‌ریزی شهری*، ۱(۴)، زمستان: ۲۶- ۱۱.

بصیرت، میثم، محمدمهدی عزیزی، اسفندیار زبردست و عباس‌احمد آخوندی، (۱۳۹۱)، فرصت‌ها و چالش‌های حکمروایی کلان‌شهری خوب در عصر جهانی‌شدن؛ مطالعه موردی تهران، *نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی*، ۱۷(۱)، بهار: ۱۶- ۵.

بنی‌فاطمه، حسین، (۱۳۹۱)، شهر جهانی، *فصلنامه مطالعات شهری*، ۲(۳)، تابستان: ۲۰- ۱.

پورموسوی، سید موسی، مرتضی قورچی و قهرمان رستمی، (۱۳۹۰)، تبیین ژئوپلیتیکی کلان‌شهرهای جهانی؛ تأملی بر تفاوت‌یابی مفهومی شهر جهانی و جهان‌شهر، *فصلنامه ژئوپلیتیک*، ۷(۴)، بهار: ۶۹- ۴۱.

پیشگاهی‌فرد، زهرا، (۱۳۸۰)، *نگرشی ژئوپلیتیکی بر پدیده جهانی‌شدن، تئوری نظام‌های فضا- منطقه‌ای*، چاپ دوم، دوره عالی جنگ دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، تهران.

جعفری، عباس، (۱۳۸۷)، *گیتاشناسی نوین کشورها*، چاپ سوم، تابستان، تهران: مؤسسه جغرافیایی و کارتوگرافی گیتاشناسی.

داغسر، رسول، (۱۳۹۱)، *استانبول*، چاپ اول، تبریز: انتشارات نباتی.

ذکی، یاشار و عاطفه گلفشان، (۱۳۹۴)، جهان‌شهرها و نقشه‌های جدید ژئوپلیتیکی، *فصلنامه اطلاعات جغرافیایی (سپهر)*، دوره ۲۴، شماره ۹۵، پاییز: ۸۰- ۶۳.

رنه‌شورت، جان، (۱۳۹۲)، *کلان‌شهرهای جهانی، جهانی‌شدن شهرها در دنیای سرمایه‌داری*، ترجمه مهدی داودی، تهران: انتشارات ژئوپلیتیک ایران.

سالنامه آماری تهران، (۱۳۹۲)، *دفتر فناوری اطلاعات و بررسی‌های آماری*.

سال‌نامه آماری حمل‌ونقل هوایی کشور، (۱۳۹۲)، *دفتر فناوری اطلاعات و بررسی‌های آماری*، www.cao.ir

سلیمی، حسین، (۱۳۸۴)، *نظریه‌های گوناگون درباره جهانی‌شدن*، تهران: انتشارات سمت.

شکوئی، حسین، (۱۳۹۳)، *دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری*، جلد اول، چاپ هفدهم، پاییز، تهران: انتشارات سمت.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.61186/jgs.24.75.16]

شورت، جان‌رنه و یونگ هیون کیم، (۱۳۹۳)، *جهانی‌شدن و شهر*، ترجمه: احمد پوراحمد و قهرمان رستمی، چاپ چهارم، تهران: انتشارات جهاد دانشگاهی.

صرافی، مظفر، مرتضی قورچی و علیرضا محمدی، (۱۳۸۸)، جهانی‌شدن، شهرهای جهانی و کلان‌شهر تهران، دو *فصلنامه اقتصاد شهر*، ۱(۱): ۹۷- ۸۹.

گزارش سازمان ملل متحد، (۲۰۱۶)، *گزارش جمعیتی شهرهای جهانی*.

لاله‌پور، منیژه، هوشنگ سرور و رحیم سرور، (۱۳۹۰)، مدیریت و برنامه‌ریزی فضایی مناطق کلان‌شهری در عصر جهانی‌شدن اقتصاد با تأکید بر منطقه کلان‌شهری تهران، *فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی*، شماره ۱۱.

مستوفی‌الممالکی، رضا، (۱۳۸۲)، *جغرافیای کشورها و نواحی اسلامی*، چاپ اول، زمستان، یزد: انتشارات دانشگاه یزد

معین، محمد، (۱۳۸۷)، *فرهنگ فارسی معین*، چاپ اول، تهران: انتشارات فرهنگ‌نما.

مؤمنی، مهدی، (۱۳۸۹)، فرایند جهانی‌شدن و چالش‌های آن در کشورهای جهان اسلام، مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین‌المللی جغرافیدانان جهان اسلام، ۲۵ تا ۲۷ فروردین‌ماه، زاهدان.

نصیری، اسماعیل، (۱۳۸۸)، *جهانی‌شدن و چالش‌های شهر و شهرنشینی در کشورهای درحال‌توسعه*، تهران: نشر گنج هنر.

نظریان، اصغر و علیرضا سلیمانی، (۱۳۸۹)، جایگاه کلان‌شهرهای کشورهای اسلامی در فرایند جهانی‌شدن و پراکنش مکانی فعالیت‌های جهانی‌شدن در آن‌ها نمونه موردی: کلان‌شهر تهران، چهارمین کنفرانس جغرافیدانان جهان اسلام، زاهدان.

نمایی از وضعیت اقتصادی استان تهران، (۱۳۸۴- ۱۳۹۲)، *سازمان امور اقتصادی و دارایی تهران*، اسفندماه.

ویسی، هادی، (۱۳۹۴)، *مفاهیم و نظریه‌های جغرافیای سیاسی*، چاپ اول، پاییز، تهران: انتشارات سمت.

Acuto, Michel, (2009), Localizing the Global City through the 'Invisible College' – A (Political) Research Note, http://www. Lboro.ac.uk/gawc/rb301.html. Paper, 301.

Aghaei, Parviz, Ahmad Pourahmad and Saeed Zarghami, (2012), Tehran's integration rate in the process of globalization, Urban Planning Studies Quarterly, 1(4), Winter: 11-26. (in Persian)

Ahmadipour, Zahra and Mustafa Qaderi-Hajat, (2014), Organization and political arrangement of urban space, first edition, summer, Tehran: Samit Publications. (in Persian)

Air Transport Statistical Yearbook of the country, (2012), Information Technology and Statistical Research Office, www.cao.ir. (in Persian)

An overview of the economic situation of Tehran Province, (1384-1392), Tehran Economic and Financial Affairs Organization, March. (in Persian)

Bani Fatemeh, Hossein, (2013), World City, Urban Studies Quarterly, 2(3), Summer: 1-20. (in Persian)

Basirt, Maysham, Mohammad Mehdi Azizi, Esfandiar Mozaal and Abbas Ahmad Akhundi, (2012), opportunities and challenges of good metropolitan governance in the era of globalization; A case study of Tehran, Journal of Fine Arts - Architecture and Urbanism, 17(1), Spring: 5-16. (in Persian)

Beaverstock, J.V.et al, (1999), "A Roster of World Cities", Cities, 16(6), 445- 458.

Castells, M, (1996), The Rise of Network Society, Oxford: Blackwell.

Clark, D. (2003), Urban World/Global City, 2nd edition 2003, London: Routledge.

Complete and comprehensive information about the city of Tehran, (1392), www.irebooks.com. (in Persian)

Daghser, Rasul, (2011), Istanbul, first edition, Tabriz: Nabati Publications. (in Persian)

Donald, J, (1992), Metropolis: The City as Text, In Social and Cultural Forms of Modernity, ed.

Friedmann, John, (1986), The World City Hypothesis, Development and Change, 17, 69- 83.

Friedmann, John, (1995), 'Where We Stand: a Decade of World City Research'." World Cities in a World- System Edition by: Paul L. Knox and Peter J. Taylor, Cambridge University Press, 48- 62.

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.61186/jgs.24.75.16]

Friedmann, John, (1999), Intercity Network in a Globalizing Era; Global City-Region, University of California, Los Angeles.

Ga. Wc. (1999), Research Bulletin 5, Ga. W. c, Loughborough University, 28 July.

Geddes, P. (1915), Cities in Evolution, London: Williams & Norgate Glassner, M. and Fahrer, C. 2004, Political Gegraphy, 3rd Edition, New York: John Wiley.

Hall, Peter, (1966), The World Cities, London: Weidenfeld and Nicolson.

Hall, Peter, (2005), "The World's Urban System: A European Perspective", Global Urban Development, 1(1).

http://fa.wikipedia.org/wiki

http://foreignpolicy.com/2012/08/07/the-most-dynamic-cities-of-2025/

سایت مترو تهران http://metro.tehran.ir/Portals/0/1395

سایت مصلای امام خمینی (ره) تهران http://shabestan.ir/detail/news/52801

Jafari, Abbas, (1387), Gitaology of modern countries, third edition, summer, Tehran: Institute of Geography and Cartography of Gita (in Persian).

King, Anthony D, (1995), Re- Presenting World Cities: Cultural Theory/Social Practice, Cambridge University, 215- 231.

Lalepour, Manijeh, Hoshang Sarwar and Rahim Sarwar, (2017), Management and Spatial Planning of Metropolitan Areas in the Age of Economic Globalization with Emphasis on Tehran Metropolitan Area, Geography and Planning Quarterly, No. 11. (in Persian)

Moin, Mohammad, (1387), Farhang Persian Moin, first edition, Tehran: Farhangnama Publications. (in Persian)

Momeni, Mehdi, (2009), Globalization process and its challenges in Islamic world countries, Proceedings of the 4th International Congress of Geographers of the Islamic World, April 25-27, Zahedan. (in Persian)

Mostofi-ul-Mamalki, Reza, (2012), Geography of Islamic Countries and Regions, first edition, Winter, Yazd: Yazd University Publications. (in Persian)

Nasiri, Ismail, (2008), Globalization and the challenges of the city and urbanization in developing countries, Tehran: Ganj Honar Publishing. (in Persian)

Nazarian, Asghar and Alireza Soleimani, (1389), the position of the metropolises of Islamic countries in the process of globalization and the spatial distribution of globalization activities in them, a case example: Tehran Metropolis, the 4th Conference of Geographers of the Islamic World, Zahedan. (in Persian)

Pishgahifard, Zahra, (2010), a geopolitical perspective on the phenomenon of globalization, the theory of space-regional systems, second edition, the advanced war course of the Islamic Revolution Guards Corps Command and Headquarters, Tehran. (in Persian)

Pormousoi, Sidmoussi, Morteza Ghorchi and Kahraman Rostami, (2013), Geopolitical explanation of global metropolises; A reflection on the conceptual difference between world city and world city, Geopolitics Quarterly, 7(4), spring: 41-69. (in Persian)

R. Bocock and K. Thompson, Cambridge Polity, 154.

Reneshort, John, (2012), Global Cities, Globalization of Cities in the Capitalist World, translated by Mehdi Davoudi, Tehran: Iran Geopolitics Publications.(in Persian)

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.61186/jgs.24.75.16]

Salimi, Hossein, (1384), Various Theories About Globalization, Tehran: Samet Publications. (in Persian)

Sarafi, Mozaffar, Morteza Ghorchi and Alireza Mohammadi, (2008), Globalization, Global Cities and Tehran Metropolis, Two Quarterly Journal of Economy, 1(1): 89-97. (in Persian)

Sassen, Saskia, (1991), The Global City, Princetion, NJ: Princetion University Press.

Sassen, Saskia, (2003), The Global: Strategic site/ New Frontier.

Scott, Alan. John, (2004), City - Global Regions, translated by Panthea Lotfi Kazemi, Urban Processing and Planning Publications. (in Persian)

Shakoi, Hossein, (2014), New Perspectives in Urban Geography, Volume 1, 17th Edition, Autumn, Tehran: Samit Publications. (in Persian)

Short, John Rene and Yong Hyun Kim, (2013), Globalization and the City, translated by Ahmad Pourahmad and Kahraman Rostami, 4th edition, Tehran: Jihad University Press. (in Persian)

Shot, J.R, (2004), Global Metropolitan: Globalizing Cities in a Capitalist World, London: Routledge.

Taylor, P.J D. R F.Walker and M. Hoyler, (2001), A New Mapping of the World for the New Millennium, Geographicall Journal. 167(3), 213- 222.

Taylor, Peter J, (1995), "World Cities and Territorial States: The Rise and Fall of Their Mutuality"." World Cities in a World- System Edition by: Paul L. Knox and Peter J. Taylor, Cambridge University Presss. 48- 62.

Taylor, Peter J, (2000), "World Cities and Territorial States Under Conditions of Contemporary Globalization", Political Geography. 19, 5- 32.

Taylor, Peter J, (2004), World Cities Network-A Global Urban Analysis, New York: Routledge.

Taylor, Peter J, (2005), New Political Geographies: Global Civil Society and Global Governance

Tehran Statistical Yearbook, (2012), Bureau of Information Technology and Statistical Surveys.

Through World City Network, Political Geography. 24, 703- 730.

Turk State, (2013), Turkish Statical Institute, Tourism Statistics, 2010, (www.tuik.gov.tr/turizmapp/turizm.zul)

United Nations Report, (2016), World Cities Population Report. (in Persian)

Veisi, Hadi, (2014), Concepts and theories of political geography, first edition, Paizi, Tehran: Somit Publications. (in Persian)

Wang, chi-Mao & Jou, Sue-Ching. (2002), An Emerging Global City? A Real Estate Perspective. Gral 03.aca.ntu.edu.tw/gdoc/D962, 2002a.pdf.

www.bartarinha.ir/fa/news/42480

www.brookings.edu/?p=181329&post_type=interactive&preview_id=181329

www.dsc.gov.ae/EN/Pages/GrossDomesticProduct.aspx

www.iio.oietai.ir

www.kojaro.com/2016/10/8/122481/istanbul-airports

www.tabnak.ir/fa/news/655276

www.tehran.ir سایت شهرداری تهران

www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2014#sorting=rank+region=+country=134 رتبه‌بندی دانشگاه‌های استانبول

www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2014#sorting=rank+region=+country=98 رتبه‌بندی دانشگاه‌های تهران

www.ukmediacentre.pwc.com/imagelibrary/downloadMedia.ashx?MediaDetailsID=1562

Zaki, Yashar and Atefeh Golfshan, (2014), World Cities and New Geopolitical Maps, Geographical Information Quarterly (Sephehr), 24 (95), Autumn: 63-80. (in Persian)

[Downloaded from isharat.khu.ac.ir on 2026-10-28]

[DOI: 10.61186/jgs.24.75.16]